

Univerzitet umetnosti u Beogradu,
Fakultet likovnih umetnosti, Beograd

DOI 10.5937/kultura1133092R
UDK 141.319.8:004.738.5
165.12:316.774

IDENTITET U VIRTUELNOM SVETU

Sažetak: *Lični identitet je pojam koji se može odrediti preko svesti o kontinuitetu iskustva u dimenziji vremena. Lični identitet nije supstancijalna, već formalna relacija koja se sadržinski artikuliše na različite socijalno uslovljene načine (rodni, profesionalni, nacionalni itd. identitet). Slično tome, kolektivni identitet se uspostavlja kao svest o postojanju zajedničkih iskustava i tradicija. Osnovne teze ovog saopštenja su da se lični i kolektivni identitet u virtuelnom svetu uspostavljaju na strukturno istovetan način kao u „realnom“ svetu, kao i da je identitet u virtuelnom svetu manje stabilan nego u „realnom“ svetu. Pitanje o tome da li se identitet u virtuelnom svetu može shvatiti kao samostalan, ili čini jedan od aspekata identiteta u „realnom“ svetu, ostavlja se otvorenim.*

Cljučne reči: *lični identitet, kolektivni identitet, virtuelni svet, konstrukcija identiteta*

Polovinom jula ove godine, mediji u Srbiji preneli su informaciju da je, na zahtev Ministarstva spoljnih poslova, ukinut Twitter profil@VookJeremic, što zbog, navodno, uvredljivog i neistinitog sadržaja, što zbog posezanja za tuđim identitetom.¹ Reakcija ministrovog tima na jedan očigledno satirični profil, predstavlja primer propagandnog autogola, uzrokovanog nepoznavanjem medija i njegovih specifičnosti. Ne samo što je u diskusiji koja je usledila, doduše pretežno u stručnim krugovima onih koji se bave internetom i komunikacijama, ministarstvo optuženo za pokušaj cenzure, već je i željeni učinak akcije bio kratkotrajan: profil pod tim imenom je uskoro ponovo kreiran, a prvobitni vlasnik profila je otvorio novi, sada pod imenom @notVookJeremic. Ovaj primer, međutim, ovde se ne uzima radi

---

¹ Tekst je nastao kao rezultat angažovanja autora na projektu „Društveni odnosi Srba i Hrvata, nacionalni identitet i manjinska prava sa aspekta evropskih integracija“, koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije, a nosilac je Pedagoški fakultet u Somboru.

kritike nivoa medijske pismenosti jednog državnog kabineta (jer da se to htelo, pomenuo bi se i zahtev koji je posle letošnjih gradskih nemira stigao iz policije Velike Britanije – da se Twitter i Facebook koriste isključivo uz pravo ime i prezime), nego kao ilustracija naivnog poimanja identiteta u virtuelnom, konkretno online svetu. Ovde ničiji identitet nije bio ugrožen u meri većoj od one na koju je sam pristao. U ovom tekstu najpre ću skicirati pojam identiteta i teškoće koje prate njegovo određenje, a potom ću pokušati da uporedim, oslanjajući se na nekoliko primera, načine konstituisanja, održanja i transformacije identiteta u „realnom“ i virtuelnom svetu.

I

Identitet je stari filozofski pojam koji ukazuje na istovetnost predmeta: $A=A$; no sa tim tautološkim stavom ne može mnogo toga da se uradi. Već nešto drugo je stav $A=B$, i zapravo naše saznanje najvećim delom nastoji da utvrdi takve *identifikacije*, kojim predmetima pripisujemo određene attribute ili ih smeštamo u određene klase. Ali identifikacija pretpostavlja identitet predmeta kojem se pripisuju atributi ili se smešta u klase. Tako i kada kažemo „lični“, odnosno „kolektivni“ (ili socijalni, ili grupni) identitet, mi mislimo na nešto relativno postojano što stupa u odnose identifikacije, a što se ne može rasplinuti u beskonačnom regresu. To na šta mislimo figurira u odgovorima na pitanja kao što su sledeća: Kako znam da sam onaj koji sam bio? Čemu pripadam? Ko sam? Na ta i srodna pitanja ne može se odgovarati tautološki.

Klasični filozofski pojam ličnog identiteta, kao svesti o kontinuitetu iskustva u dimenziji vremena, formulisao je Džon Lok (Locke). Ono na šta treba da obratimo pažnju kod ovog pojma jeste, prvo, da je identitet određen ne kao svojstvo nekog entiteta, već kao *relacija*, drugo, da je ta relacija *subjektivna*, i treće, da je tim relacionim pojmom određena *forma*, ali ne i sadržina onoga što se naziva identitetom.

Formalni pojam ličnog identiteta ukazuje na unikatnost i trajnost ličnosti i implikuje odbacivanje, možda uz dodatno etiketiranje kao „patoloških“, onih slučajeva kada više ne postoji svest o kontinuitetu individualnog iskustva (npr. u pojavama amnezije), ili kada postoji više od jedne takve svesti (kod pojava višestrukih ličnosti). Bazični egzistencijalni fenomeni kao što su osećanje krivice ili kajanje, nada ili briga, mogu se navesti kao ono što dodatno učvršćuje takav pojam ličnog identiteta i proširuje ga na dimenziju budućeg vremena: ti fenomeni su objašnjivi samo ukoliko je moguće da se tvrdi identitet osobe koja se oseća krivom i kaje se zbog svoje prošlosti, odnosno, da proširimo tu relaciju na vremenskoj osi, nada se i brine za svoju budućnost.

Takođe, ovaj pojam, zajedno sa svojom implikacijom koja se izražava formulom „jedna osoba – jedno telo“ podesan je za upotrebu u regulaciji pravnih odnosa. Bez njega bi bilo nemoguće zasnovati koncept individualne odgovornosti, a i čitav niz konkretnih, pre svega ekonomsko-pravnih odnosa, počiva na izričitom ili prećutnom prihvatanju pojma identiteta u navedenom smislu. Recimo, takav je slučaj sa institucijama kreditne kartice, pasoša, jedinstvenog matičnog broja građana, itd.

Ono zbog čega, međutim, taj formalni pojam identiteta ne zadovoljava, s jedne strane je cirkularnost osnovnog kriterijuma: lični identitet se obezbeđuje sećanjem na iskustva koja ličnost smatra *svojim*, a upravo to „svoje“, to „sopstveno“ je u pitanju i tek treba da bude potvrđeno. S druge, još ranjivije strane, ovaj pojam se može ukazati kao nedovoljan ukoliko se pažnja upravi na *iskustva* čiji kontinuitet uspostavlja sećanje. Ta iskustva uključuju interpersonalnu dimenziju jezika i zajednice, i time navode na pitanja o načinima *formiranja* identiteta i o načinima njegovog *artikulisanja*, na šta jedan formalni pojam i ne može da odgovori.

Identitet u puko formalnom smislu se, iz ovog ugla gledano, ukazuje kao prazan, a tu *prazninu* i posebno njeno *ispunjavanje* nastoje da objasne raznovrsne konstruktivističke teorije, čiji je način govora o problemu identiteta danas postao dominantan. Razlike postoje u pogledu toga da li će se identitet interpretirati kao oblikovan prvenstveno tradicijama, socijalnim akcijama ili socijalnim diskursom, ili svima njima u isti mah, ali u svakoj od ovih varijanti napušten je čisto formalni pojam identiteta, sa tendencijom da se sama ličnost rastvori do polja sila čiji su činioци različiti konkretni partikularni identiteti – nacionalni, rasni, rodni, klasni, generacijski, seksualni, profesionalni i kakvi sve ne. Diskusija koja se vodila i vodi o konceptu ličnog identiteta ukazuje na njegovu problematičnost, i odlučno stavlja akcenat na socijalno-istorijsku uslovljenost identiteta, njegovu raznolikost i nestabilnost – što je upravo sve suprotno od onoga što implicuje formalni pojam identiteta. Da je lični identitet konstituisan dejstvom socijalnih praksi, diskursa i tradicija, više se i ne vodi u pitanje, a sam identitet se poima kao dinamičan, slojevit ili čak mozaički strukturiran. Posebno je pitanje u kojoj meri je takav fluidan pojam identiteta uopšte još uvek filozofski upotrebljiv, i da li bi umesto njega trebalo da koristimo set nekih drugih, srodnih ali sadržajno ograničenijih pojmova, kao što su npr. identifikacija, samorazumevanje i slični.

Postoje pokušaji da se pojam ličnog identiteta raščlani i da se time precizira njegova upotreba. Zajednička crta tih pokušaja je razlikovanje uže psiholoških od socijalno relevantnih aspekata. Jedna takva razlika može biti ona koju P. Riker (Ricoeur),

na tragu E. Levinasa (Levinas), uspostavlja između identiteta i ipseiteta. Identitet nas povezuje s nekom grupom kojoj pripadamo na osnovu određenih karakteristika (npr. belac, muslimanka, advokat, šahistkinja), dok ipseitet ukazuje na ideosinkretičnost sopstva. Nešto razuđenije, socijalni psiholog R. Hare (Harré), koji je u jednom ranijem radu načinio analitičku distinkciju unutar pojma identiteta na instance ličnosti (koja je socijalno konstituisana) i sopstva (koje je fenomenološki određivo), nastoji da razlikuje tri oblika sopstva. On ih naziva Self1, Self2 i Self3, a odnose se na: tačku gledanja s obzirom na materijalno okruženje i delovanje ličnosti unutar tog okruženja (Self1), ukupnost ličnih karakteristika i verovanja osobe o tim karakteristikama u datom vremenu (Self2), te utisak o ličnim karakteristikama koje jedna ličnost ostavlja na mišljenja i verovanja drugih (Self3). Pri tome, Hare naglašava da ove termine ne treba da razumemo kao oznake entiteta, već kao oznake ekspresija: ličnost ima svest o sebi kada je sklona da se izrazi na neki partikularan način. Slično tome, skepsa prema pojmu identiteta navodi S. Hala (Hall) da umesto o identitetu radije govori o identifikaciji, kao jednom otvorenom procesu koji se nikada ne dovršava. To je, po njemu, proces artikulacije karakteristika, a ne supsumcije pod neku klasu. Identitet, koji u kasnoj modernoj epohi postaje sve fragilniji i fragmentarniji, na kraju se shvata kao presečište, kao šav, „tačka privremene vezanosti za pozicije subjekta koje za nas konstruišu diskurzivne prakse“. Veoma dobar pregled transformacija filozofskog pojma identiteta ponudila je u nizu članaka J. Đurić, ali njeni radovi su u domaćem kontekstu gotovo sasvim usamljeni.

Očevidno je isto tako teško sadržinski razlučiti elemente ličnog i kolektivnog identiteta. Jer, dok je ovaj drugi izvan svake sumnje socijalno konstituisan, učešćem pojedinaca u iskustvima, ritualima i tradicijama neke grupe, čini se da je i lični identitet dinamički produkt socijalnih praksi u kojima neki pojedinac aktivno učestvuje ili se one odražavaju na njegov društveni položaj i ponašanje, tj. da je produkt interakcije dominantnih socijalnih stavova, uverenja, predstava, naracija i vrednosti – što obuhvatamo pojmovima tradicije i socijalnog diskursa. A pošto su i same socijalne prakse, diskursi i tradicije, koji konstituišu lične i kolektivne identitete, kategorije sa nestabilnim, pre svega istorijski promenljivim sadržajima, to se mora odraziti i na njihov učinak – na stabilnost kako sadržaja, tako i strukture ličnih i kolektivnih identiteta. Identitet, prema ovoj sugestiji, nije postojana, već nestabilna, premda ne baš okazionalna relacija, a sadržaj tako viđenog identiteta ni u kom slučaju nije monolitan, kao što to prećutno dopušta njegovo formalno određenje, već bi pre mogao da se opiše izrazima kao što su mozaik, konstelacija ili sinergija. U neko ranije vreme, ova teorijska pozicija bila bi kritikovana

zbog relativizma i perspektivizma; danas je ona toliko česta da je gotovo postala kliše.

Objašnjavajući odnos ličnog i kolektivnog identiteta, možemo da unesemo i nekoliko dodatnih napomena. Prvo, pošto se fenomenološki utvrdi lični identitet formira suštinski kao proizvod socijalnih interakcija, onda i u teorijskoj artikulaciji identiteta treba da pravimo razliku između, s jedne strane fenomenološko-deskriptivnog, a s druge socijalno-rekonstruktivnog i objašnjavajućeg sloja govora o ličnom identitetu. Drugo, korisno je da na sledećem analitičkom nivou razlikujemo identitet „tipa“ od identiteta „uloga“, u zavisnosti od toga da li nekome pripisujemo osobine karakteristične za pripadnike određenog tipa, ili ukazujemo na karakteristične funkcije koje on obavlja. Oba ova oblika u konkretnom ispoljavanju zavise od socijalnog konteksta. U zavisnosti od okolnosti, na nečije pitanje „ko si ti?“ skloni smo da odgovorimo na različite načine – u tom smislu je jasno da neko može imati više kontekstualno zavisnih, partikularnih identiteta (i u smislu „tipa“ i u smislu „uloga“), jer učestvuje u različitim socijalnim relacijama, kao i to da ti partikularni identiteti nisu podjednako čvrsti niti trajni, da mogu tokom vremena da nastanu, izmene se, ali i da se izgube, pri čemu su kolektivni i identiteti „uloga“ manje stabilni od ličnih i identiteta „tipa“. To što predajem filozofiju, što sam član nekih stručnih organizacija ili državljanin jedne zemlje, može se promeniti zajedno sa promenom moje socijalne situacije, bez obzira na to koliko mnogo (ili malo) držim do tih činilaca svog identiteta. Treće, kolektivni identiteti uključuju pripadanje grupi „čiji“ se identitet doživljava kao sopstveni, na primer pripadnost nekoj verskoj zajednici, naciji ili profesiji. Te grupe karakteriše postojanje sklopa implicitnih ili eksplicitnih pravila delovanja, na osnovu kojih neko može da se prepozna kao pripadnik grupe, kao i postojanje sklopa verovanja, vrednosti, stavova itd., tipičnih za pripadnike date grupe. Analiza identiteta tada bi uključivala opise konstitutivnih pravila i stavova i vrednosti grupe kojoj se pripada. Četvrto, socijalna konstituisanost identiteta implicuje da je socijalno uslovljeno i to kako će osoba „videti“ sebe, odnosno kako će je videti drugi, te da je to „viđenje“ podložno istorijski promenljivim dominantnim socijalnim normama – pomislimo, ilustracije radi, na učinke verske, rasne, nacionalne ili seksualne tolerancije. Pojam identiteta, prema tome, sadrži i normativnu komponentu i moguće je da je i to jedan od razloga za teškoće sa određenjem ovog pojma.

II

Jedno područje istraživanja postalo je u poslednje vreme zahvalno probno polje za testiranje naših intuicija o identitetu i za

konceptualizaciju tih intuicija. Reč je o odnosima u virtuelnom svetu izgrađenom posredstvom *mreže koja ovija svet*. Problemi identiteta u virtuelnom svetu zaokupljaju ne samo filozofe, već i istraživače u nizu naučnih disciplina: sociologiji, etnologiji, antropologiji, psihologiji... Za filozofsko postavljanje pitanja su relevantni i nalazi tih istraživača.

Zbog čega se konstrukcija, održavanje i artikulacija identiteta u virtuelnom svetu, na mreži podržanoj novim računarskim medijima, posmatraju sa tolikom pažnjom? Šta se od tih procesa očekuje? Pre svega, treba primetiti da često u govoru o virtuelnom svetu i odnosima u njemu postoji naglašena tehnootimistička crta. Fenomeni virtuelnog sveta interpretiraju se kao simptomatični za doba u kojem živimo, koriste se formulacije kao što su „doba zajednice“ ili „obnovljeni smisao za zajednicu“ pa čak i „raj za zajednice“, čime se potencira lakoća uspostavljanja komunikacije u virtuelnom svetu i, shodno tome, lakše i u odnosu na važeće socijalne konvencije slobodnije formiranje virtuelnih zajednica. Očekuje se da nove vrste komunikacija i zajednica ispolje navodno sebi inherentan emancipatorski potencijal, da otvore nove, od strane tradicionalnih nosilaca moći još uvek nezaposednute kanale saobraćanja (odličan primer ostvarenja takvih mogućnosti nudi ovogodišnje „arapsko proleće“), očekuje se da će grupe i pojedinci, marginalizovani u realnim društvenim odnosima, participirajući u online komunikaciji, biti u prilici da ukinu ili da barem ublaže negativne posledice svog položaja, pa čak i da će unutar određenih, precizno strukturisanih, višekorišničkih virtuelnih okruženja, kao što je npr. Second Life, pojedinci moći da istražuju aspekte svoje ličnosti na načine koji nisu mogući u fizičkom svetu, tj. da će formirati nova iskustva identiteta. Ta očekivanja idu toliko daleko da nude obećanje da bi moglo da se, barem dok traje izlazak u virtuelni svet, bude neko drugi, u najmanju ruku da se relativizuju granice između „realnog“ i virtuelnog sveta i da se, u skladu sa tim, učine difuznijim obrisi identiteta izgrađenih u ovim svetovima.

Zavodljiva pesma digitalnih sirena peva nam o virtuelnom svetu u kojem bismo mogli da budemo neko drugi, da poništimo svoje neuspehe i zalečimo ožiljke, peva nam o slobodi i ravnopravnosti, peva o mogućnosti izbora. Ali to ne prestaje da bude pesma sirena. Za sada ću samo skicirati pitanje o zasnovanosti, odnosno naivnosti optimizma kada je reč o izbegavanju učinaka moći i prevazilaženju podređenosti u socijalnim odnosima: nije li ovde u igri, zapravo, samo dekomponovanje mesta moći i vidova njenog potvrđivanja? Ne otvaraju li novi mediji i njima podržane nove komunikacione forme ujedno i nove vidove odnosa dominacije i kontrole, i nije li unutar tih formi do ekstrema proširen jaz između onih koji poseduju moć i onih koji je ne poseduju,

kojima moć u potpunosti izmiče, jer su jednostavno *nepovezani*, što znači isključeni iz mogućnosti za komunikaciju? Nije li dosadašnji oslonac moći na pretežno materijalna sredstva zamenjen njenim oslanjanjem na nematerijalna sredstva? Nema li lakoća svakodnevnog činjenja izbora u virtuelnom svetu naličje u još većoj lakoći poništavanja izbora koje smo načinili, od strane nekog drugog aktera, ili, na način koji kao irelevantnu isključuje svaku antropocentričku primisao, od strane bezličnih kontrolnih mehanizama virtuelnog sveta? To su pitanja koja se moraju ispostaviti tehnoptimistima, čak i ako se sa tim pitanjima ne povezuje nužno neka tehnopesimistička, u ekstremnim varijantama npr. paranoična ili kataklizmička pozicija.

Sada bih, vraćajući se izričito temi identiteta u virtuelnom svetu, pokušao da ukažem na neke karakteristike odnosa u virtuelnom svetu, koje najverovatnije dopuštaju kako pesmu digitalnih sirena, tako i kvalitativno različite reakcije na tu pesmu. Novi mediji koji izgrađuju virtuelni svet (ili, bolje rečeno, svetove), na novi način (re)organizuju mesta socijalne interakcije i slabe vezu između fizičkog i socijalnog prostora. Efekat relativizovanja prostorne distance koji su ostvarivali još telefon, radio i televizija, a u novije vreme mobilna telefonija, do krajnosti je pojačan u virtuelnom svetu komponovanom računarskim tehnologijama. Reorganizovano je i fizičko i socijalno vreme, pri čemu tradicionalno shvaćeno „radno vreme“ okupira potencijalno čitav dan pojedinca, a granica između „radnog“ i „slobodnog“ vremena se potpuno rastvara. Ne samo što je postalo jednostavnije nego ikada ranije „poneti posao kući“, već se pojavio čitav niz poslova potrebnih za podršku funkcionisanja virtuelnog sveta, koji jedva da su još vezani za fizički prostor i vreme „radnog mesta“.

Za pitanje konstrukcije i artikulacije identiteta od značaja je i to što se u komunikaciji u virtuelnom svetu akteri oslobađaju vezanosti za telo, čime se njihova diskurzivna pozicija otvara za raznovrsnije strategije. Stara filozofska dilema ovde se razrešava tako što pobedu odnosi *res cogitans*. Simboličko prezentovanje aktera u online komunikaciji postiže se imenom ili proizvoljnim nadimkom, a najbliža forma telesnom prisustvu aktera je njihovo vizuelno predstavljanje tzv. *avatarima*. Akteri imaju veliku slobodu u izboru imena pod kojim će ulaziti u interakcije, u oblikovanju avatara, a pošto komunikacija u virtuelnom svetu lišava aktere ograničenja koje im nameću fizičko vreme i prostor i vlastita telesnost, otvara se prilika za raznovrsno eksperimentisanje sa simboličkim prezentovanjem ličnog (i kolektivnog) identiteta. Pri tome, glavnu ulogu imaju diskurzivna sredstva – identitet u virtuelnom svetu oblikuje se primarno na diskurzivni način, dok je značaj vizuelnog prezentovanja „sebe“ ipak sekundaran.

Akteri mogu eksperimentisati sa alternativnim rodnim, rasnim, starosnim itd. ulogama, što možda implikuje ne samo da se oni tokom nekog određenog vremena, kao na pozornici ili kao u dečjim igrama, *pretvaraju* da su neko drugi, već i da, unutar virtuelnog sveta, nastoje da izgrade samostalan identitet, da *budu* neko drugi. U određenim slučajevima, taj „novi“ identitet mogao bi da bude shvaćen kao korekcija, ili čak kao delatna alternativa identitetu u „realnom“ svetu.

Međutim, novija istraživanja, izvođena tokom poslednje decenije, dovode u pitanje tako dalekosežne zaključke o samostalnosti i emancipatorskom potencijalu konstruisanja identiteta u virtuelnom svetu. Pre svega, ona pokazuju da se identitet u virtuelnom svetu oblikuje i održava na načine istovetne onima u „realnom“ svetu. Pripadati nekoj virtuelnoj zajednici znači poštovati pravila po kojima ta zajednica funkcioniše, učestvovati u njenim iskustvima i deliti stavove, vrednosti, uopšte tradiciju zajednice. Isto tako, da se izgradi lični identitet u virtuelnom svetu, nije dovoljna odluka, izbor imena, avatara i specifične uloge, već je neophodno relativno trajno iskustvo u virtuelnom svetu i odgovarajuća svest o tom iskustvu. Tako, na primer, korisnici *online* socijalnih mreža konstruišu svoj identitet kroz sociokulturnu praksu, pri čemu postoji jasna veza sa odgovarajućim *offline* sociokulturnim praksama, kao i povezanost virtuelnog i „realnog“ identiteta. Na većini socijalnih mreža poželjno je, mada ne i obavezno, korišćenje ličnog imena iz „realnog“ sveta. Na sličan zaključak upućuje i nalaz jednog domaćeg istraživanja konstruisanja virtuelnog kolektivnog identiteta u zajednici kakvu obrazuje internet forum; kohezioni faktori ove zajednice i mogućnost njenog strukturisanja su uslovljeni odnosom prema „realnom“ svetu i njegovim odnosima. Različiti virtuelni identiteti uvek ostaju u nekoj vezi sa identitetom osobe u „realnom“ svetu koja ih je kreirala. Na osnovu navedenih i sličnih nalaza, mogli bismo da zaključimo da je identitet u virtuelnom svetu manje stabilan nego onaj u „realnom“ svetu, kao i da ostaje očuvan odnos virtuelnog identiteta prema onom u „realnom“ svetu. Razumemo li identitet kao „socijalnu formaciju ličnosti, kulturnu interpretaciju tela, i kreaciju i upotrebu oznaka pripadnosti“, i ukoliko prihvatimo da ljudi imaju više različitih socijalnih uloga i učestvuju u različitim socijalnim miljeima, što i njihov identitet nužno čini raznovrsnim, onda bismo virtuelni identitet mogli da razumemo kao samo jednu instancu „realnog“ identiteta. Iskustvo u virtuelnom svetu predstavljalo bi samo jedan, ma koliko važan i danas sve važniji, aspekt iskustva u „realnom“ svetu. „Realno“, u ovoj vizuri, u stanju je da u sebe integriše virtuelno. Po kojoj ceni – može se diskutovati; možda se ta integrišuća moć plaća rastvaranjem obrisa samog „realnog“, pri čemu se između

„realnog“ i virtuelnog uspostavlja osmotska razmena koja granicu između svetova čini sve poroznijom.

Može li ipak nekako da se održi teza o relativnoj samostalnosti virtuelnog identiteta? Čime bi ta teza mogla da se potkrepi? Da li to potkrepljenje možda može da dođe od iskustava unutar virtuelnih okruženja konstruisanih sa specifičnom namenom eksperimentisanja sa identitetima? Najpoznatije okruženje tog tipa, sa milionskim brojem korisnika, jeste Second Life. O socijalnim interakcijama i igrama sa identitetom koje se ostvaruju pod obećanjem *drugog*, ne nužno i drugačijeg života, postoji obimna literatura, urađena su brojna istraživanja, ali ni ona ne mogu da potvrde da su ovde konstruisani virtuelni identiteti zaista samostalni. Pre bi moglo da se govori o uzajamnom podupiranju virtuelnog i „realnog“ identiteta, npr. tako što relacije ostvarene unutar virtuelnog okruženja dopuštaju propitivanje svesti o sebi na nove i drugačije načine u odnosu na one u realnom svetu, ili da akteri postaju svesniji složenosti razlike i razmene između „realnog“ i virtuelnog sveta. U jednom istraživanju o „rezydentima“ Second Life okruženja, zaključuje se da „pre nego da budu decentrirani, rezidenti imaju snažan osećaj sebe i relaciju prema tome ko su u fizičkom svetu, da li je njihova ličnost u virtuelnom svetu ista kao u realnom, da li je deo nje, dodatak njoj ili refleksija o tome ko veruju da su“. I jedno domaće istraživanje iskustva eksperimentisanja sa identitetom unutar Second Life okruženja upućuje na odlučujući značaj odnosa između „realnog“ i virtuelnog identiteta. Autorka, insistirajući na fenomenu „uranjanja“ u virtuelni svet, smatra da učesnici prestaju da prave razliku između realnog i virtuelnog, ali na osnovu intervjuva koji je obavljen u okviru studije slučaja, pre se može govoriti o intenziviranju svesti o odnosu „realnog“ i virtuelnog identiteta, pri čemu je fokus interesa aktera ipak upravljen na „realni“ identitet.

Želeo bih da sada ponudim neku vrstu privremenog zaključka. Ako je identitet socijalno konstruisan, ako je određen tradicijom i socijalnim praksama i diskursima, onda je svaki identitet simbolički konstruisan, tj. „imaganaran“, ili, da upotrebim izraz iz naslova ovog saopštenja, virtuelan. No, to što su identiteti produkti simboličkog delovanja koji isto tako mogu biti izmenjeni drugim simboličkim delovanjima, ne znači da su proizvoljni niti da se rasplinjavaju u neku indiferenciju. Egzistencijalni primat ostaje „realnom“ svetu – u najmanju ruku onoliko koliko je čovek, aristotelovski, životinja koja ima jezik i živi u zajednici – i bez obzira na to koliko su ugroženi obrisi onoga što smatramo „realnim“, pre izgleda da se virtuelni identiteti ukorenjuju u nekom aspektu identiteta u „realnom“ svetu, nego obrnuto. „Realnost“ je, zaključimo, implicitni pragmatički okvir za interakciju bezbrojnih virtuelnosti. Socijalna i jezička „realnost“ u ovom smislu

spadaju u pred-datosti identiteta; čim počnemo da se trudimo oko njihovog opojmljenja, u području smo virtuelnog.

LITERATURA:

- Brubaker R. i Cooper F., Beyond 'Identity', *Theory & Society* 29, 2000, str. 1-47.
- Cerulo K. A., Identity Construction: New Issues, New Directions, *Annual Review of Sociology* 23, 1997, str. 385-409.
- Childs M., Identity: A Primer, in: *Reinventing Ourselves. Contemporary Concepts of Identity in Virtual Worlds*, eds. Peachey A. i Childs M., London 2011, str. 13-31.
- Diamandaki K., Virtual ethnicity and digital diasporas: Identity construction in cyberspace, *Global Media Journal* 2, 26.07.2011, <http://lass.calumet.purdue.edu/cca/gmj/OldSiteBackup/SubmittedDocuments/archivedpapers/spring2003/diamondaki.htm>
- Donath J., Identity and Deception in the Virtual Community, in: *Communities in Cyberspace*, eds. Smith M. A. i Kollock P., London 1999, str. 27-57.
- Dorđević I., Identitet u 'virtuelnoj zajednici' – slučaj foruma 'Znak Sagite', *Glasnik Etnografskog instituta, SANU*, 2005, str. 261-273.
- Đurić J., O održivosti identiteta, *Filozofija i društvo* 20, 2009, str. 199-222.
- Đurić J., Paradoksi identiteta, *Filozofija i društvo* 21, 2010, str. 275-292.
- Evans S., The Self and Second Life: A Case Study Exploring the Emergence of Virtual Selves, in: *Reinventing Ourselves. Contemporary Concepts of Identity in Virtual Worlds*, eds. Peachey A. i Childs M., London 2011, str. 33-57.
- Hall S., Introduction: Who Needs 'Identity'?, in: *Questions of Cultural Identity*, eds. Hall S. i De Gay P., SAGE Publications: 1-17, London 1996.
- Harré R., *Personal Being: A Theory for Individual Psychology*, MA: Harvard University Press, Cambridge 1984.
- Harré R., *The Singular Self: An Introduction to the Psychology of Personhood*, SAGE Publications, London 1998.
- Larsen M. C., Understanding Social Networking: On Young People's Construction and Co-construction of Identity Online, *Proceedings of Internet Research 8.0: Lets Play*, Association of Internet Researchers, Vancouver 2007, 26.07.2011, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.168.3872&rep=rep1&type=pdf>
- Lok Dž., *Ogled o ljudskom razumu*, Kultura, Beograd 1962.
- McKenna K. Y. A. i Bargh J. A., Coming Out in the Age of the Internet: Identity 'Demarginalization' through Virtual Group

Participation, *Journal of Personality and Social Psychology* 75, 1998, str. 681-694.

Petkovska S., Drugi život kao tehnološki narativ, *Sociologija* 52, 2010, str. 141-166.

Riker P., *Sopstvo kao drugi*, Jasen, Nikšić 2004.

Talamo A. i Ligorio M. B., Identity in the cyberspace: The social construction of identity through on-line virtual interactions, *First International Conference on the Dialogical Self*, 23-26. June 2000, Nijmegen, The Netherlands.

Zhao S., Grasmuck S. i Martin J., Identity Construction on Facebook: Digital Empowerment in Anchored Relationships, *Computers in Human Behavior* 24, 2008, str. 1816-1836.

Saša Radojčić

University of Arts in Belgrade, Faculty of Fine Arts, Belgrade

IDENTITY IN A VIRTUAL WORLD

Abstract

Personal identity is a concept that can be determined through the consciousness of the experience continuity in the dimension of time. Personal identity is not substantial, but formal relation that articulates its contents in different ways, which are socially conditioned (gender, professional, national etc. identity). Similarly, collective identity is established as consciousness of the shared experiences and traditions. The basic thesis of this article is that the personal and collective identity in a virtual world set up in the same way as in "real" world, as well as that the identity in a virtual world is less stable than the identity in "real" world.

Key words: *Personal identity, collective identity, virtual world, construction of identity*